UDK: 595.754.2

CODOPHILA VARIA (FABRICIUS, 1787) TURINING FARG‘ONA VODIYSIDA UCHRASHI BO‘YICHA FAUNISTIK MA’LUMOTLAR

[a]Mirmuxsin Mahmudov Uchqunbek o‘g‘li
[a]Farg‘ona davlat universiteti doktoranti, b.f.f.d (PhD)
ORCID ID: 0000-0002-3013-6684

Annotatsiya. *Maqolada Pentatomidae oilasiga mansub Codophila varia (Fabricius, 1787) turining Farg‘ona vodiysi hududlarida koordinata bilan hujjatlashtirilgan uchrash holatlari ko‘rib chiqiladi. Tur Palearktika mintaqasida keng tarqalgan polifag qandala bo‘lib, O‘zbekiston faunasi tarkibida ham qayd etilgan. Material 2021–2023 yillarda Farg‘ona va Namangan viloyatlaridan to‘plangan (jami yetti qayd) va ma’lumotlar GBIF xalqaro bazasiga kiritilgan. Natijalar turning O‘zbekiston hududidagi tarqalish ma’lumotlarini to‘ldiruvchi material sifatida tahlil qilinadi.*

Kalit so‘zlar: *Heteroptera, Pentatomidae, Codophila varia, Farg‘ona vodiysi, faunistik ma’lumot, koordinatali qayd, GBIF.*

Pentatomidae Leach, 1815 oilasi Heteroptera kenja turkumining eng yirik oilalaridan biri bo‘lib, dunyo bo‘ylab keng tarqalgan [4]. *Codophila* Mulsant & Rey, 1866 urug‘i Pentatominae kenja oilasi, Carpocorini tribasiga mansub [3, 5]. *Codophila varia* turini birinchi marta Fabricius (1787) *Cimex varius* nomi ostida tavsiflagan; uning sintiplari Ispaniyadan bo‘lib, ZMUC kolleksiyasida saqlanadi [1]. Keyinchalik tur *Codophila* urug‘iga o‘tkazilgan. Catalogue of the Heteroptera of the Palaearctic Region bo‘yicha tur uchun bir qancha sinonimlar ma’lum: *Cimex lunula* Fabricius, 1794; *Cimex eryngii* Germar, 1814; *Carpocoris bilunulata* Kolenati, 1846 (var. *persica* va var. *nubica* bilan); *Pentatoma laborans* va *P. distinguenda* A. Costa, 1847 [1].

Catalogue of the Heteroptera of the Palaearctic Region ma’lumotlariga ko‘ra tur keng Palearktika arealiga ega. Yevropa (Albaniya, Bolgariya, Xorvatiya, Fransiya, Gretsiya, Ispaniya, Italiya, Moldova, Polsha, Ruminiya, Rossiya, Vengriya), Shimoliy Afrika (Jazoir, Misr, Liviya, Marokash, Tunis) va Osiyo – Ozarbayjon, Afg‘oniston, Armaniston, Anatoliya (Turkiya), Kipr, Gruziya, Eron, Iroq, Isroil, Iordaniya, Suriya, shuningdek Markaziy Osiyo (Tojikiston, Turkmaniston va O‘zbekiston) [1]. O‘zbekistonda tur milliy faunistik ro‘yxatda keng tarqalgan tur sifatida qayd etilgan (Iskandarov va boshq., 2022) [2], biroq aksariyat manbalarda aniq koordinatali qaydlar keltirilmagan. Ushbu ishning maqsadi – turning Farg‘ona vodiysidagi uchrash holatini koordinata bilan hujjatlashtirilgan material asosida tahlil qilishdan iborat.

Material 2021–2023 yillarda Farg‘ona va Namangan viloyatlarining turli tumanlarida kuzatuv usulida to‘plandi. Namunalar M. Mahmudov tomonidan yig‘ilib, I. Zokirov tomonidan morfologik belgilar asosida aniqlandi [6]. Geografik koordinatalar WGS84 tizimida qayd etilib, ma’lumotlar GBIF (Global Biodiversity Information Facility) xalqaro bazasiga Fergana State University dataseti orqali kiritildi [6]. Jami yetti qayd quyidagi jadvalda keltirilgan:

Namuna raqami	Qayd etilgan joy	Sana	Kenglik (N)	Uzunlik (E)	Balandlik
Fer2021-04-24-02	Bag‘dod t., 2-Bag‘dod q.	24.04.2021	40.490776	71.187362	416 m
Fer2021-05-15-03	Uchko‘prik t., Poloxon q.	15.05.2021	40.536785	71.062694	414 m
Fer2021-05-23-03	Farg‘ona t., Satkak	23.05.2021	40.406391	71.699616	554 m
Fer2021-06-05-01	Oltiariq t., Qiziltepa q.	05.06.2021	40.493238	71.434908	413 m
Nam2021-07-24	Pop t., Gurumsaroy q. (Namangan)	24.07.2021	40.796057	70.935567	394 m
Fer2023-06-25-27	Buvayda t., Yangiqadam q.	24.06.2023	40.637216	71.211392	382 m
Fer2023-08-20-15	Oltiariq t., Qiziltepa q.	30.07.2023	40.486629	71.464477	413 m

1-jadval. *Codophila varia* turining tekshirilgan materiali (GBIF, FSU dataseti).

Farg‘ona vodiysi hududlaridan *Codophila varia* turining yetti qaydi koordinata bilan hujjatlashtirildi. Qaydlar geografik jihatdan vodiyning g‘arbiy (Uchko‘prik, Bag‘dod), markaziy (Oltiariq, Buvayda) va sharqiy (Farg‘ona, Satkak) qismlarini, shuningdek Namangan viloyati (Pop tumani) ni qamrab oladi. Qaydlarning balandlik diapazoni 382–554 m ni tashkil etadi, bu turning quyi tog‘ oldi va tekislik biotoplariga moyilligini ko‘rsatadi.

Yig‘ish sanalari aprel oxiridan avgustgacha (24.04–30.07) cho‘zilgan bo‘lib, bu turning faollik davriga mos keladi – *C. varia* Palearktika hududida asosan iyundan avgustgacha kuzatiladi [3]. Tur polifag bo‘lib, asosan oilasi o‘simliklari bilan oziqlanadi [3].

Morfologik jihatdan individ tanasining o‘zgaruvchanligi bilan ajralib turadi. Morfologik jihatdan tanasining rangi och sariqdan kulrang yoki to‘q qizilgacha o‘zgaradi. Bosh qismida uchta yorqin uzunasiga chiziq, skutellumda qora naqsh, konneksivumda qora dog‘lar mavjud. Mo‘ylov bo‘g‘imlarining dastlabki uchtasi odatda qizil, tashqi ikkitasi qora [3]. Tur tashqi ko‘rinishi jihatidan *Carpocoris pudicus* ga o‘xshaydi, ammo mo‘ylov bo‘g‘imlari rangi bilan farqlanadi [3]. Turning tuxum morfologiyasi Candan va boshq. (2001) tomonidan o‘rganilgan [4].

Olingan ma’lumotlar turning Markaziy Osiyo arealiga oid mavjud yozuvlar bilan mos keladi. O‘zbekistonda tur keng tarqalgan tur sifatida ko‘rsatilgan [2]. Koordinatali qaydlarning aksariyat tarixiy va katalog manbalarida yetishmasligini hisobga olganda, ushbu yetti qayd turning O‘zbekiston hududidagi tarqalishini aniqlashtiruvchi va to‘ldiruvchi material sifatida ahamiyat kasb etadi.

Farg‘ona vodiysida 2021–2023 yillarda olib borilgan kuzatuvlar natijasida *Codophila varia* turining mahalliy uchrash holatlari yetti nuqtada koordinata bilan hujjatlashtirildi. Tur O‘zbekiston faunasi tarkibida keltirilgan bo‘lsa-da, aniq koordinatali qaydlar kam uchraydi. Shu jihatdan ushbu material turning O‘zbekiston hududidagi tarqalishini to‘ldiruvchi ma’lumot bo‘lib xizmat qiladi. Kelgusi tadqiqotlarda turning vodiydagi ozuqa o‘simliklari doirasi, fenologiyasi va xo‘jalik ahamiyatini batafsil o‘rganish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Aukema B., Rieger C. (eds.). Catalogue of the Heteroptera of the Palaearctic Region. Vol. 5: Pentatomomorpha II. — Amsterdam: Netherlands Entomological Society, 2006. — P. 1–550.
2. Iskandarov A., Gandjaeva L., Musaev D. et al. Updated Checklist of the Pentatomidea (Heteroptera: Pentatomomorpha) of Uzbekistan // WSEAS Transactions on Environment and Development. — 2022. — Vol. 18. — P. 1283–1295. DOI: 10.37394/232015.2022.18.121.
3. Fauna Europaea. *Codophila varia* (Fabricius, 1787). URL: https://fauna-eu.org (murojaat: 10.06.2026).
4. Candan S., Suludere Z., Kiyat S. External morphology of eggs of *Codophila varia* (Fabricius, 1787) (Heteroptera: Pentatomidae) // Journal of the Entomological Research Society. — 2001. — Vol. 3, № 1–2. — P. 1–11 (jild/sahifa — tasdiqlash zarur).
5. GBIF Secretariat. *Codophila varia* (Fabricius, 1787). GBIF Backbone Taxonomy. URL: https://www.gbif.org/species/2078908 (murojaat: 10.06.2026).
6. Mahmudov M.U. G‘arbiy Farg‘ona qandalalari (Heteroptera: Pentatomoidea) faunasi va ekologiyasi: biol. fan. b‘yicha falsafa d-ri (PhD) diss. avtoreferati: 03.00.06. – Farg‘ona, 2025. – 45 b.